

Dürrenmatt'ın Tiyatro Edebiyatında Grotesk Öğeler: V. Frank Örneği

Grotesque Elements in Dürrenmatt's Theatre Literature: The Example of V. Frank

Serkan ÜSTÜNER* - Neyran YILDIRIM**

İnceleme Makalesi / Review Article

Öz

Friedrich Dürrenmatt, 20. yüzyıl İsviçre edebiyatının önde gelen figürlerinden biri olarak kabul edilir. Dürrenmatt'ın tiyatro eserleri, sıra dışı karakterleri, absürt olayları ve kara mizahıyla dikkat çeker. Bu çalışma, Dürrenmatt'ın grotesk tiyatro geleneği içindeki önemini derinlemesine inceleyecektir. Makale, grotesk kavramının edebiyat ve tiyatro içerisindeki evrimini araştırırken grotesk unsurların tiyatro literatüründeki yerini analiz edecektir. Özellikle Dürrenmatt'ın “V. Frank” adlı eserinde bu unsurların nasıl işlendiğini de detaylı bir şekilde ele alacaktır. Bu eser grotesk öğelerin ustaca kullanımıyla ve karakterlerin absürt durumlar içinde sergilediği sıra dışı davranışlarla modern toplumun ahlaki çöküşünü vurgulamaktadır. Bu analiz, Dürrenmatt'ın eserlerinin edebi değerini ve insanın paradoksal ve karmaşık doğasını anlama çabasını daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır. Ayrıca grotesk tiyatro geleneğinin modern edebiyat ve tiyatro üzerindeki etkileri değerlendirilerek, Dürrenmatt'ın eserlerinin bu geleneğin zenginleşmesine nasıl katkı sağladığını anlamamıza yardımcı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Friedrich Dürrenmatt, Grotesk, V. Frank, Edebiyat, Modernizm*

Abstract

Friedrich Dürrenmatt is recognized as a leading figure in 20th-century Swiss literature. His theatrical works, characterized by unconventional characters, absurd events, and black humor, garner considerable attention. This study aims to deeply examine Dürrenmatt's significance within the tradition of grotesque theatre. The article investigates the evolution of the grotesque concept in literature and theatre, analyzing the place of grotesque elements in theatrical literature. Particularly, his work “The Fifth Frank” will be meticulously examined, focusing on the adept use of grotesque elements and the portrayal of characters exhibiting unusual behaviors within absurd situations to underscore the moral decay of contemporary society. This analysis will contribute to a better understanding of the literary merit of Dürrenmatt's works and the endeavor to comprehend the paradoxical and complex nature of human beings. Furthermore, by evaluating the impact of grotesque theatre tradition on modern literature and theatre, it will help us understand how Dürrenmatt's works enriched this tradition.

Keywords: *Friedrich Dürrenmatt, The Grotesque, V. Frank, Literature, Modernism*

*Öğr. Gör. Serkan Üstüner - Bahçeşehir Üniversitesi
serkan.ustuner@bau.edu.tr
ORCID:0009-0002-9249-1101

**Neyran Yıldırım - Bahçeşehir Üniversitesi İleri Oyunculuk Yüksek Lisans Öğrencisi
neyran.yildirim@bahcesehir.edu.tr
ORCID: 0009-0009-4192-5847

Giriş

“Beşinci Frank”, Dürrenmatt'ın grotesk tiyatro geleneğini sürdüren önemli eserlerden biridir ve grotesk öğelerin yanı sıra insan doğasının karanlık yönlerini de ele almaktadır. Oyun, modern toplumun çürümüşlüğü ve ahlaki çöküşünü, sivri bir kara mizahla ele alırken, karakterlerin sıra dışı davranışları ve karşılaştıkları absürt durumlar üzerinden insan doğasının derinliklerine iner.

Dürrenmatt'ın “Beşinci Frank” oyununda, grotesk öğelerin ustaca kullanımıyla, izleyicilerin dikkatini çeker ve onları güldürürken aynı zamanda düşündürür. Oyunun karakterleri, sıra dışı özellikleri ve tuhaf davranışlarıyla grotesk bir atmosfer oluştururken, absürt olaylar ve beklenmedik dönüşler de izleyicinin dikkatini canlı tutar.

Bu makalede, Dürrenmatt'ın grotesk tiyatro geleneğindeki yeri, “Beşinci Frank” oyununun grotesk öğeleri nasıl kullandığı ve eserin insan doğasının karanlık yönlerini nasıl ele aldığı üzerine derinlemesine bir inceleme sunulacaktır.

1- Grotesk Unsurların Edebiyat ve Tiyatro İçindeki Yeri

Grotesk, edebiyat ve tiyatrodaki sıkça kullanılan bir terimdir ve genellikle çarpık, rahatsız edici veya tuhaf unsurları ifade etmek için kullanılır. Bu tür unsurlar, sıra dışı karakterleri, absürt olayları ve karanlık mizahı içerebilir ve genellikle toplumsal normları sorgulama, izleyiciyi şaşırtma ve düşündürme amacı taşır. Grotesk, edebiyat tarihinde kapsamlı bir şekilde kullanılmıştır ve genellikle ironi, absürtizm ve kara mizah ile ilişkilendirilir.

Grotesk, klasik edebiyattan modern edebiyata kadar geniş bir yelpazede yer alır. Antik Yunan tragedyalardan başlayarak, Gotik dönem romanlarına, 18. yüzyıl İngiliz edebiyatına ve günümüz post modern eserlerine kadar, grotesk unsurlar birçok farklı edebi türde ve dönemde görülebilir. Örneğin, 16. yüzyıl Avrupa'sında grotesk, genellikle fantastik ve hayal gücünün sınırlarını zorlayan resimler ve heykellerde kullanılmıştır. Bu resimlerde ve heykellerde, insan figürleri ve doğal dünya unsurları çarpık bir şekilde bir araya getirilerek tuhaf ve rahatsız edici

bir estetik yaratılmıştır.

Tiyatroda grotesk öğeler sıklıkla absürt tiyatro ve kara komedi gibi alt türlerde görülür. Özellikle 20. yüzyılın başlarında Avrupa ve Amerika'da absürt tiyatro hareketi, sıra dışı karakterler, absürt olaylar ve kara mizah ile dolu eserler üretmiştir. Bu eserler, toplumsal normları sorgulama ve varoluşsal meseleleri araştırma amacı taşıırken, izleyicilere alışılmadık ve bazen rahatsız edici bir deneyim sunar.

Grotesk, edebiyat ve tiyatrodaki kullanılan güçlü bir araçtır ve genellikle insan doğasının karanlık yönlerini ve toplumsal çelişkileri vurgulamak için kullanılır. Aynı zamanda, izleyicileri güldürme ve düşündürme yeteneğiyle, edebiyat ve tiyatrodaki derinliklerine inmek için önemli bir yoldur.

Özokur (2008) “Dürrenmatt’ın Tiyatro Oyunlarında Grotesk Özellikler” tezinde bir biçim olarak grotesk’i tanımlamaktadır. Grotesk karmaşık yapısı, tarihsel evrimi ve çeşitli kullanım alanları, onu tek bir tanımla açıklamayı zorlaştırır. Wolfgang Kayser’in “Das Grotteske. Seine Gestaltung in Malerei und Dichtung” adlı eseri grotesk üzerine yapılmış en önemli çalışmalardan biridir ve bu terimin sanat ve edebiyattaki kullanımını ele almaktadır. Kayser; grotesk fenomeninin kökenlerini inceleyerek, onun estetik kuram içindeki yerini belirlemeye çalışmaktadır. Bu terim, edebiyatın yanı sıra resim, müzik, dans gibi birçok sanat dalında da kullanılmaktadır. Kayser, 15. yüzyıldan günümüze kadar olan süreçte, grotesk fenomenin sanat dünyasındaki evrimini ele alarak, modern sanatın grotesk kavramını daha iyi anlamamıza yardımcı olabileceğini vurgulamaktadır (Başokur, 2008: 15-16).

Özokur (2008), Grotesk’in dönüşümünün devamında Justus Möser’in “Commedia dell’arte”nin grotesk özelliklerini vurgulaması, Wolfgang Kayser’in ve Mikhail Bakhtin’in bu düşünceye katılmasıyla birlikte, tiyatro alanında grotesk unsurların ortaya çıkmaya başladığını gösterir. Kayser, “Commedia dell’arte”nin dünyasını grotesk olarak tanımlar ve bu dünyanın kendi içinde bir bütünlüğe sahip olduğunu belirtir. Sturm und Drang dönemi, izleyicilerin grotesk eserleri anlamakta zorlanmalarına neden olan belirsizlik ve karışıklık hissini yoğun bir şekilde yaşadıkları bir dönemdir. Bu dönemde trajikomediyi, grotesk kavramıyla yakından ilişkilendirilir ve grotesk, trajikomedinin tarihine dâhil edilir. Romantik dönemde ise grotesk

türü canlanır ve korku, fantastik öğeler gibi unsurların yanı sıra sosyal eleştiri de içerir. Achim von Arnim ve Georg Büchner gibi yazarlar tiyatro eserlerinde grotesk özellikleri kullanarak, var olan normları sorgular ve toplumsal eleştiride bulunurlar. Büchner'in "Leonce ve Lena" adlı eseri grotesk özelliklerin belirgin bir örneğidir ve figürlerin kukla benzeri olma hali, belirsizlik ve karikatürleştirme gibi özelliklerle karakterize edilir.

Romantik dönem sonrası eserlerde grotesk öğeler, genellikle romantik dönemin etkilerinin izlerini taşır ve büyük bir gelişim göstermez. Wolfgang Kayser, E.T.A. Hoffmann'ın eserlerindeki grotesk öğelerden yola çıkarak üç tür grotesk tipi tanımlar. İlk olarak "dış görünüş"te gerçekleşen grotesk tipler, genellikle insan-hayvan karışımı şeklinde betimlenir. İkincisi, delirmiş sanatçı veya bilim insanı gibi "uç noktadaki" tiplerdir. Üçüncüsü ise şeytani ruhlara sahip olan tiplerdir; robotlar, makineler, cinler gibi mekanik varlıkları içerirler. Rüya kavramı da grotesk ile ilişkilendirilir ve Heinrich Christian Wilhelm BUSCH'un "Eduard'ın Rüyası" adlı eseri, sürrealist rüyaların insanı ürküten yabancı bir dünya sunarak grotesk özellikler taşır.

Modern dönem tiyatrosunda Wedekind gibi yazarlar Commedia dell'arte'den esinlenerek grotesk çizgilere sahip karakterler yaratır ve toplumsal eleştirilerini yansıtır. Kayser'e göre, gerçek grotesk tiyatro, İtalyan bir grup tarafından oluşturulmuştur ve Luigi Chiarelli tarafından "teatro del grottesco" adı altında grotesk bir tiyatro hareketi başlatılmıştır.

Hikâye alanında ise Franz Kafka'nın eserlerindeki gizemli ve soğuk grotesk öğeler dikkat çeker. Kafka'nın eserlerindeki groteskler, şeytanlar, cinler, insan dışı varlıklar gibi farklı ve soğuk bir yapıya sahiptir. Ayrıca, grotesk dil olarak da kullanılmaya başlanmıştır; Christian Morgenstern'ün "Stufen" adlı eseri, insan parçalarını insanlaştırarak veya kavramları insana dönüştürerek grotesk dilin örneklerinden biridir. 20. yüzyılda Alman edebiyatında grotesk özelliklerin kullanımı artmıştır ve Max Rychner, Thomas Mann'ın "Dr. Faustus" adlı eserinde yoğun bir şekilde groteskin kullanıldığını belirtmiştir. Thomas Mann, "Betrachtungen eines Unpolitischen" adlı yazısında grotesk kavramını tanımlar (Başokur, 2008: 16-24).

Başokur (2008) makalesinde; groteskin temel özelliklerini şu şekilde açıklamaktadır: Groteskin ilk temel özelliği olan uyumsuzluk, genellikle görüntüdeki çeşitli unsurların bir

araya getirilmesiyle sağlanır. Bu; boyutlarla oynama, farklı unsurların birleştirilmesi ve zıt kavramların bir arada kullanılması gibi yöntemlerle gerçekleştirilir. Örneğin hayvan-insan, bitki-insan, makine-insan gibi unsurların bir araya getirilmesiyle uyumsuzluk oluşturulabilir. Bu tür karışımlar genellikle Orta çağda görülür ve Hıristiyanlıkla ilişkilendirilir. Hayvan-insan karışımları, insanın günahlarının sembolü olarak yorumlanır. Güzel ile çirkinin bir arada kullanılması da sıkça görülür ve çirkinlik genellikle günahkârlıkla ilişkilendirilir. Grotesk sanatta deformasyon ve boyutlarla oynama önemli bir yer tutar. İnsan figürlerinde deformasyon sıkça kullanılır ve nesnelere boyutları abartılır.

Groteskin özelliklerinden bir diğeri komik olma ve korkutucu olma arasında gidip gelen bir denge kurmasıdır. Sanat kuramcısı John Ruskin, groteski temel olarak komik ve korkutucu olarak ikiye ayırır ve genellikle bu iki özellik bir arada bulunur. Modern dönemdeki araştırmalar da genellikle groteskin hem komik hem de korkutucu olması gerektiğini savunur. Grotesk, alımlayıcıda hem gülme hem de ürkme tepkileri uyandırır ve bu ikisinin birleşimi ile etkileyicidir. Komik olma durumu groteskte, sadece eserin komik bulunmasıyla sınırlı değildir; aynı zamanda korkutucu bir etkiye de sahiptir. Groteskin komik olma özelliği, alımlayıcıyı esere dâhil eder ve onunla bir mesafe oluşturmaz ki bu komedinin tipik özelliğidir. Korkutucu olma ise, alımlayıcıya rahat bir mesafe sağlamaz, tam aksine onu tehdit eder ve var olan inançları sarsar. Groteskin komik ve korkutucu olma kombinasyonu, alımlayıcının duygusal gelgitler yaşamasına neden olur. Gülme, korkuyla birleşerek groteskin özgün tadını oluşturur.

Groteskin aşırılık özelliği, Mikhail Bakhtin'e göre biçimin temel özelliklerindedir ve genellikle abartma, şişirmecilik ve aşırıya kaçma ile ilişkilendirilir. Bakhtin, özellikle grotesk bedeni ve aşırılığı ele aldığı çalışmalarında, aşırılığın groteskin temel doğasını oluşturduğunu belirtir. Heinrich Schlegel'in groteski üç kategoriye ayırdığı görüşünden yola çıkarak, Bakhtin, groteskin abartılı ve yer yer yergisel doğasına vurgu yapar. Groteskin aşırılığı genellikle toplumsal fenomenlere yöneldiği ve onları abartarak ele aldığı öne sürülür. Bu abartma genellikle uygunsuz olanı vurgular ve groteskin seçimi “olmaması gereken şey”i (nichseinsollendes) yansıtır. Bu abartı, groteske fantastik ve karikatür bir nitelik kazandırır. Grotesk, abartıyla sınırları aşar, var olan biçimleri ve değerleri değiştirerek yok eder. Bu aşırılık, groteskin tüm düşünme sistemlerine karşı çıkışını ve fantastik öğelerinin ortaya

çıkmasını sağlar. Bedensel aşırılık özellikle vurgulanır ve grotesk yüzde ağzın önemi öne çıkarılır. Grotesk, biçimlerin deforme edilmesiyle gerçekleşirken, aynı zamanda aşırılığın sadece bedensel değil, aynı zamanda kavramsal ve sembolik düzeyde de işlendiğini belirtir (Başokur, 2008: 27-35).

Özetle; grotesk edebiyat ve tiyatro, insan doğasının derinliklerine inmek, toplumsal çelişkileri ve varoluşsal meseleleri irdelemek için son derece etkili bir araç olarak işlev görür. Grotesk, genellikle normalin dışına çıkan, sıra dışı ve hatta rahatsız edici unsurları bünyesinde barındırır. Bu unsurlar, insanın iç dünyasının karanlık yönlerini, toplumsal normların sorgulanması gerekliliğini ve yaşamın tuhaflıklarını gözler önüne serer.

Groteskin karmaşıklığı ve çeşitliliği, sanat ve edebiyat dünyasında keşfedilmeyi bekleyen zengin bir kaynaktır. Bu tür eserlerdeki farklı temalar, semboller ve göndermeler, çeşitli yorumlara açıktır ve her izleyici için farklı bir anlam taşıyabilir. Grotesk sanatçılara ve yazarlara, yaratıcı ifadelerini serbestçe kullanarak insan deneyimini derinlemesine inceleme ve yansıtma fırsatı verir. Bu da edebiyat ve tiyatronun, insanın ruhunu ve toplumun dinamiklerini anlamak için güçlü bir araç olduğunu gösterir. Sonuç olarak grotesk edebiyat ve tiyatro, insanın karmaşıklığını, toplumsal yapıları ve varoluşsal gerçekleri anlamak için etkili bir yolarak groteskin zenginlikleri ve çeşitliliği, sürekli olarak keşfedilmeyi bekleyen bir kaynak olarak sanat ve edebiyat dünyasında önemli bir yer tutmaktadır.

2- Dürrenmatt'ın Tiyatro Eserlerinde Grotesk Unsurların Kullanımı

İsviçreli bir oyun yazarı olan Friedrich Dürrenmatt (1921-1990) Avrupa tiyatrosunun en önemli isimlerinden biridir. Papaz bir babanın oğlu olarak dünyaya gelen ve çocukluğunu Bern'in küçük bir köyünde geçiren yazar, Rönesans ve Barok Dönemi'ne ait resimlerin yer aldığı kitapları inceleyerek, İncil'den hikâyeler ve Yunan mitolojisi dinleyerek büyür (Weber, 2020: 18).

Daha sonra erken yaşta dinden uzaklaşsa da teoloji alanında araştırmalar yapmayı tüm hayatı boyunca sürdürür. Bazı araştırmacılar, Dürrenmatt'ın Tanrı'ya ve dine olan bu yoğun ilgisini anne ve babası ile olan yüzleşmesi olarak yorumlar (Weber, 2020: 38). Bu sebeptendir ki bu

dini motiflerle birlikte dini eleştirilere de neredeyse tüm eserlerinde rastlamak mümkündür. Din ile bu denli iç içe büyüyen Dürrenmatt'ın ileriki yaşlarda ateist olmayı tercih etmesi, dinin onun inançsızlığını bu denli beslemesi ve güçlendirmesi, grotesk özelliklerden biri olan 'zıtlığın' onun hayatında görülme biçimidir. Yazarın Tanrı hakkındaki düşüncelerinde de zıtlık kurgusu yer almaktadır: "Ich halte Gott für die fruchtbarste und zugleich furchtbarste Fiktion des Menschen.", "Tanrı'nın, insanın en verimli ve aynı zamanda en korkunç kurgusu olduğunu düşünüyorum." (Schreider, 2004: 3)

Kılıç ve Uras (2023) 'ın "Edebiyatta Grotesk Kavramı: Friedrich Dürrenmatt'ın Die Physiker" adlı tiyatro oyununun çevirisi makalesinde; Dürrenmatt'ın hayatı ve eserleri ile yaşam öyküsünün kesişiminden söz etmektedir. Dürrenmatt, annesinin aşırı ilgisinin gölgesinde büyüdü ve kardeşleriyle ilişkisi derin değildi; toplumla olan derin olmayan ilişkisi çağdaşlarıyla ilgisizliği ile devam etmiştir. Resim yapma isteği, ancak resim okumak istediği dönemde alay edilmesi, onu yazıya yönelmiştir. Üniversitede tanıştığı edebiyat, özellikle Bertolt Brecht ve Franz Kafka'nın eserleri, onun yazma tutkusunu ateşlemiştir. Eleştirmenler tarafından skandal olarak nitelendirilen ilk oyunu tiyatro kariyerinde dönüm noktası olmuştur. Dürrenmatt, toplumdaki sorunları sert bir şekilde eleştirmiş ve grotesk üslubunu benimsemiştir. Ancak, mizah anlayışı ve grotesk öğeler, bazı eleştirmenler tarafından uygunsuz bulunarak geniş kitleler tarafından benimsenme konusunda zaman almıştır. Sonuç olarak, Dürrenmatt'ın hayatı ve eserleri, onun edebiyat dünyasında tartışmalı ve genellikle eleştirilen bir figür olarak kalmasına neden olmuştur (Kılıç & Uras, 2023: 205-208).

Yine Schreider'in Groteske und ironische Elemente in Friedrich Dürrenmatts "Die Panne" (2004) makalesinde Dürrenmatt ve grotesk kavramı keşşimi olarak şu şekilde açıklanmaktadır; Dürrenmatt'ın eserlerinin önemli özelliklerinden biri olarak sıkça Grotesk kavramına başvurulur. Ancak bu kavramın tanımlanması kolay değildir. Wolfgang Kayser'in "Dichtung und Malerei'de Groteske" başlıklı çalışması sıklıkla alıntılansa da eleştirilmiş ve geniş kapsamlı bulunmuştur. Rönesans döneminde ortaya çıkan bir terim olan Grotesk, başlangıçta resim alanında kullanılmış ve Wieland tarafından 1775'te oldukça olumsuz bir şekilde tanımlanmıştır. O şöyle der: "Sanatçının gerçeklik veya benzerlikle ilgilenmeksizin, vahşi bir hayal gücüne bıraktığı, ürpertici ve saçma fikirlerinin sadece kahkahaları, iğrençlikleri ve inanılmaz yaratımlarının cesaretini uyandırmak için doğüstü ve mantıksız bir

şekilde kullanıldığı sözde -Grotesk- ‘. Daha sonra, terim daha olumlu bir şekilde de belirli bir edebi yazım tarzı için kullanılmaya başlanmıştır. Bu tarz, “yoğunlaştırılmış yabancılaştırma tekniğine özgüdür ve yelpazesi sıradan tuhaflıktan, müstehcen ve korkunçtan tehlikeliye kadar uzanır.”

Bu tanım grotesk kavramının kapsamını ya çok geniş ya da çok dar bir şekilde tanımlama zorluğunu göstermektedir. Dürrenmatt'ın Grotesk hakkındaki bir ifadesi, en azından bir minimal bir uzlaşya varmada yardımcı olabilir:

“Grotesk'in iki türü olduğunu anlamak önemlidir: Romantizm için olan grotesk, korku veya garip duygular uyandırmak isteyen, mesela bir hayaletin belirmesini sağlar ve sadece bu aracı kullanarak yaratılan uzaklık için grotesk. Grotesk, aşırı bir stilizasyon, ani bir imgelendirme ve bu nedenle, eğilim veya rapor olmadan, zamanın sorunlarını, hatta daha fazlasını, günümüzü ele alabilir. Grotesk, kesin olmanın büyük olanaklarından biridir. Bu sanatın nesnellüğün acımasızlığını taşıdığı inkâr edilemez, ancak bu, nihilistlerin sanatı değil, aksine ahlakçıların sanatıdır”. (Schreider, 2004: 5)

Açıkça görülüyor ki Dürrenmatt, eserlerinde tam olarak bu ikinci Grotesk türünü seçmiştir ve groteski çağdaş toplumun sorunlarını analiz etmek için bir mercekle kullanmaktadır. Bu nedenle, grotesk ve absürt arasında net bir ayrım ortaya çıkar, çünkü absürt tiyatrodaki önemli olan nihilizme karşı, grotesk, “çağdaş dünyanın göze çarpan çarpıklıklarını düzeltebilmesi mümkün olmasa da açığa çıkarılabilir”. Grotesk, ancak Paradox ile sıkı sıkıya bağlantılıdır. Dürrenmatt bu bağlantıyı şu şekilde kurmaktadır:

“Grotesk, sadece duyuşsal bir ifade, duyuşsal bir paradokstur, yani bir şeklin şekli, yüzüstü bir dünyanın yüzüdür ve düşünme şeklimizin paradoks kavramı olmadan artık yapamayacağımız gibi, sanatımız da yalnızca atom bombası var olduğu için var olan dünyamız: korkusundan.” Grotesk, yukarıdaki tanımda belirtildiği gibi, sadece bir hayal ürünü değil, okuyucunun tanıdığı gerçeklik üzerine kuruludur. Ancak bu gerçeklik yabancılaştırılır ve çarpıtılır. Oranlar ve statik kavramları ortadan kaldırılır, karakterler kimliklerini kaybeder, tarihsel düzen bozulur ve bireyin bir tarih sürecindeki anlamlı rolü sorgulanır. Gerçek fenomenler ve düzenlemeler deforme edilir ve yok edilir. Yukarıda belirtildiği gibi, aslında uyumsuz olan alanlar birbirine bağlanır. İnsani ve hayvansal veya bitkisel ile organik ve mekanik bir araya getirilir ve tuhaf bir sentezde sunulur. Uyanıklık rüyayla, varlık görünümle, hayat ölümle karıştırılır, böylece alıcı sonunda neyin gerçek neyin hayal olduğunu belirleyemez hale gelir.

Ancak grotesk'in en önemli özelliği hem ürkütücü hem de gülünç olmasıdır. Şeytani, korkutucu olan, gülünçle etkisiz hale getirilir. Ancak grotesk'in bir özgürlük getirdiği söylenemez. Aksine etkisi daha çok “boğazda kalıcı gülümseme, cesaretlendirici gülüşün yanında” olarak tanımlanabilir çünkü Dürrenmatt'ın grotesk anlatımının ciddi sorunları ele aldığı açıkça görülebilir. Grotesk hakkında başka bir ifadesinden bunu kolayca anlayabiliriz: “Yüzyılın kangreni, beyaz ırkın dağılması sırasında, suçlular ve sorumlular yok. (...) Dünyamız, atom bombası gibi, groteske yol açtı.” (Schreider, 2004: 1-2).

Bala (2019)¹ “ Dürrenmatt’ın Uyarca Oyununa Bir Bakış: Uymak ya da uymamak? İşte bütün sorun bu!” yazısında Dürrenmatt’ın tiyatro anlayışını özetlemektedir: Dürrenmatt, çağdaş Avrupa Tiyatrosu'nun önde gelen yazarlarından biridir ve kara komedinin trajediden daha geçerli bir tür olduğuna inanmıştır. Oyunlarında traji-komik öğeler, yabancılaştırma ve grotesk anlatımlar kullanarak değişen dünyanın vahşiliğini anlatır. Ancak umutsuz bir tablo çizmez; insanlığın umutlu yanlarını da vurgular. Dürrenmatt, Yunan tragedya yazarları ve Aristoteles'in anlayışını incelediği için oyunlarında zaman bütünlüğüne önem verir. Ayrıca Brecht'in Epik tiyatrosundan etkilenmiştir ancak tiyatronun belirli bir görüş veya kuramın yansıtılacağı bir alan olmadığını düşünür. Yazar, görevinin bulduğu soruna çözüm getirmek değil, var olan çatışmayı sergilemek olduğunu savunur. Bu çatışmalar genellikle güç, para ve ölüm etrafında yoğunlaşır. Oyunları insanın umutsuz durumundaki çabasını grotesk bir mizahla ele alırken, seyirciyi düşündürmeyi amaçlar. Dürrenmatt, dekorun her şeyi gerçekçi bir şekilde göstermek yerine hayal gücünü harekete geçirecek şekilde yansıtılması gerektiğini savunur. Oyunlarında kara bir atmosfer oluştururken, grotesk mizahıyla dengelemiştir. Dürrenmatt’ın yazdığı bütün oyunlarında çağdaş dünyanın zorluklarını, insanın çaresizliğini ve vahşiliğini yansıtarak seyirciyi düşündürmeyi amaçladığı görülür (Bala, 2019).

Diller (1966) “Aesthetics and the Grotesque: Friedrich Dürrenmatt” adlı makalesinde Dürrenmatt’a göre; paradoks ve groteskin yalnızca stilistik öğeler değil aynı zamanda günümüz dünyasının karmaşıklığına verilen bir tepki olduğunu düşündüğünden söz eder. Modern dünya, geçmiş zamanlara göre daha bölünmüş ve anlaşılması güç bir hal almıştır ve Dürrenmatt bu durumun sadece grotesk öğeler ile ifade edilebileceğine inanmaktadır.

Toplumsal olarak, kolektif bir suçluluk duygusu hissedilmektedir; ancak bireysel suçluluk ise kişisel ve dini bir sorun olarak kalmıştır. Bu kaotik durum, sanatın ve dünyanın birlikte var olmasını zorlamaktadır. Dürrenmatt'ın eserlerinde ve düşüncelerinde; modern dünyanın karmaşıklığını ve çelişkilerini ifade etmek için grotesk öğelerin gerekliliği vurgulanmaktadır (Diller, 1966: 1-2).

Fidancı (1987) “Dürrenmatt'ın Çevirileri ve Dünya Tiyatrosu Üzerine” adlı makalesinde Dürrenmatt'a göre groteskin beklenmedik ve ani bir şekilde ortaya çıkan bir resim gibi alışılmışın dışında bir etki yarattığını düşündüğünü belirtir. Ancak bunun sadece bir araç olduğu bir amaç olmadığı vurgulanır. Dürrenmatt'ın eserlerinin seyirciye gerçeği gösterme amacı olduğunun altı çizilirken, insanları düşünmeye ve sorumluluk almaya teşvik ettiği belirtilmektedir. Özetle, Dürrenmatt'ın eserlerinin, grotesk ve ironi aracılığıyla modern dünyanın karmaşıklığını ve insan doğasının çelişkilerini ele alarak, seyirciyi düşünmeye ve sorgulamaya yönlendirdiği belirtilmektedir (Fidancı, 1987: 10-12).

Başokur (2008) Dürrenmatt'ın eserlerindeki grotesk özellikleri incelerken onun tiyatro eserlerini beş farklı döneme ayırarak yapılabileceğinden söz eder. İlk dönem eserlerinde, özellikle “Es steht geschrieben” ve “Der Blinde” gibi oyunlarda, Tanrısal adalet konusu ön plandadır. Bu eserlerde grotesk özellikler, parodi, yabancılaştırma ve ölüm temaları gibi unsurlar aracılığıyla ifade edilir; ancak bu özellikler, eserlerin tamamını grotesk olarak değerlendirmek için yeterli değildir. Dürrenmatt'ın eserlerindeki adalet anlayışının değişimi, özellikle “Romulus der Grosse” gibi eserlerinde görülür. Bu eserlerde Tanrısal adaletten ziyade, toplum içindeki adalet konusu ele alınır. Bu değişim, Dürrenmatt'ın teoloji eğitiminden etkilenmesiyle açıklanabilir. Grotesk kavramı, bir araya gelmeyi beklenmeyen farklı unsurların bir araya gelerek bir bütün oluşturması olarak tanımlanabilir. Bu nedenle, grotesk yapılar genellikle karmaşık ve zengin bir yapıya sahiptir. Bu yapıdaki karmaşıklık, eserlerin incelenmesini zorlaştırabilir çünkü grotesk özellikler birbiriyle sık sık ilişkilidir. Dürrenmatt'ın eserlerindeki grotesk özellikler “Der Besuch der alten Dame” ve “Die Physiker” gibi eserlerinde yoğun bir şekilde görülür. Bu nedenle bu iki oyunun grotesk özelliklerini incelemek; oyunların konusu, karakterleri, diyalogları ve sosyal eleştirisi gibi farklı başlıklar altında yapılabilir. Dürrenmatt'ın tiyatro oyunlarında grotesk kavramı, onun dünya görüşünü ve toplumsal eleştirisini ifade etmek için temel bir araç olmuştur. Grotesk, var olan düzeni alt

üst eden, kişilikleri parçalayan, farklı boyutları, inançları ve tarihsel düzeni bozan bir kavramdır. Bu anlamda Dürrenmatt'ın eserlerinde grotesk sürprizlerle dolu, şaşırtıcı, korkutucu ve komik bir etki yaratır. Dürrenmatt, grotesk kavramını kullanarak toplumsal eleştirilerini gerçekleştirir. Kapitalizm eleştirisi, adalet sistemindeki bozukluklar ve insanın doğaya karşı olan kontrolsüz gücü gibi konular, grotesk yapıların içinde işlenir. Adalet, insanın sorumluluğu ve toplumun doğası gibi temalar, Dürrenmatt'ın oyunlarında sıkça yer alır. Grotesk kavramı, Dürrenmatt'ın eserlerinde sadece bir yabancılaştırma aracı olarak değil aynı zamanda dünyanın, insanlığın ve dinin tanımı olarak da işlev görür. Onun oyunları komedi türünden ziyade trajikomediye yakın ancak diğer türlerden de beslenen, grotesk eserler olarak tanımlanabilir. Dürrenmatt'ın ideolojisi belirli bir adla tanımlanmaz ancak grotesk bakış açısıyla geleneksel ideolojilere karşı bir duruş sergiler. Dürrenmatt'ın oyunlarının günümüzde hala güncel olması, toplumun hala grotesk özellikler taşıdığını ve geçen zamanda bir düzelmeye olmadığını gösterir. Bilim ve teknolojinin ilerlemesi, insanın kontrolünü aşarak grotesk bir durum yaratır. Dürrenmatt, grotesk kavramı sayesinde sınırları kaldırarak günümüz toplumunun karmaşıklığını ve çelişkilerini yansıtır.

3- V. Frank ve Grotesk Öğeler

Friedrich Dürrenmatt'ın “V. Frank” adlı oyunu, grotesk öğelerle dolu bir atmosfer yaratır. Oyunun karakterleri, mekânları ve temaları, grotesk bir gerçeklik içinde şekillenir ve seyirciyi tuhaf ve rahatsız edici bir deneyime davet etmektedir.

Dürrenmatt'ın karakterlerinin anormal davranışları, sahne tasarımındaki abartılı öğeler, absürt diyaloglar ve durumlar, ironik temalar ve psikolojik çözümler gibi unsurlar “V. Frank” oyununun grotesk doğasını belirler. Bu öğeler, seyirciyi gerçeklik algısını sorgulamaya ve olağandışı bir deneyim yaşamaya yönlendirir.

Friedrich Dürrenmatt'ın “V. Frank” adlı oyunundaki grotesk öğeler şu şekilde incelenebilir: Mekânlar genellikle gerçekliğin sınırlarını zorlar ve tuhaf, rüya benzeri bir atmosfer yaratır. Bu durum seyircinin gerçeklik algısını sorgulamasına ve olağandışı bir deneyim yaşamasına neden olur. Karakterlerin davranışları sık sık normalin ötesine geçer. Bu karakterlerin tutarsızlıkları trajikomik durumlar yaratır ve seyirciyi şaşırtır. Dürrenmatt'ın eserlerinde sıkça

rastlanan bir özellik olan absürt diyaloglar ve durumlar “V. Frank” oyununda da belirgindir. Karakterler arasındaki iletişimde mantık dışı diyaloglar ve saçma durumlar sık sık karşımıza çıkar. Oyunun temaları genellikle ironik bir şekilde ele alınır ve abartılı bir şekilde karikatürize edilir. Özellikle insan doğası, ahlaki çöküş ve güç ilişkileri gibi temalar, grotesk bir şekilde işlenir ve seyircinin düşünce sınırlarını zorlar.

“V. Frank” oyununda karakterlerin psikolojik çözülmesi ve çatışmaları da grotesk bir şekilde işlenir. Karakterlerin içsel çatışmaları ve sanrıları, oyunun atmosferini rahatsız edici bir şekilde etkiler ve seyircide derin bir etki bırakır.

Oyun; bir banka aracılığı ile dolandırıcılığı ve hileleri konu alarak insanların hırs, güç ve zenginlik uğruna ne kadar ileri gidebileceğini ve bu süreçte ne kadar ahlaki sınırlarının aşılabileceğini sorgulamaktadır. Bu şekilde grotesk’in toplumsal normları sorgulama ve izleyiciyi şaşırtma ve düşündürme amacını işaret etmektedir. Oyun konusu açısından tüm yaşananlar esnasında çalışanların deşifre edilmesiyle ve banka personelinin karanlık işlerini ve etik olmayan uygulamalarının modern insanın ahlaki çöküşünü, hırslarının ve güdülerinin nasıl kötüye kullanılabileceğini gözler önüne sermektedir. Bankacılık dünyasının karanlık tarafı ve bu dünyanın insanları nasıl şekillendirdiği vurgulanarak grotesk’in izleyiciyi düşündürme yönü temsil edilmektedir. Alışılmışın dışına çıkarak izleyiciyi konfor alanının dışına iterek onları farklı bakış açılarıyla düşünmeye de teşvik etmektedir.

Oyunda, insan ruhunun maceracı, serüvenci ve uyumsuz yönleri ile toplumda uygulanan yaptırım güçlerinin gülünçlükleri birbirlerine kenetlenmiş bir şekilde sunularak, Dünya’nın saçma gidişi canlandırılarak bu gidişe bir son vermek isteyen yok mu sorusu ile seyirci eyleme yöneltilir (Fidancı, 1987: 89-90). Burada insan doğasının karmaşıklığı ve absürt olaylar ile grotesk bir atmosfer yaratımı desteklenerek izleyici hem şaşırtılır hem de beklenmedik dönüşler ile izleyicinin dikkati canlı tutulur.

Grotesk öğeler sahneler içerisinde değerlendirildiğinde “Shakespeare Kahramanları Gibi” sahnesinde sevimli ve sıcak bir görünüşü olan bankanın çok modern görünümdeki kapısının sanki ruhlar tarafından açılıyormuş gibi hali ve kendiliğinden açılıp kapanması mekânın gerçekliğin sınırları zorlamasına bir örnektir. “Büyük Dümen” sahnesindeki herkesin içinde

var olan “zengin olma” isteği Dürrenmatt tarafından açıkça ortaya konarak burada izleyici düşünmeye teşvik edilmektedir. “Sevmenin Bedeli” sahnesindeki tezatlıklar ve karakterlerin şaşırtmacalı davranışları ise grotesk’in sıra dışı karakterler barındırma özelliğine işaret etmektedir. “Çıkar Nereye Götürürse” sahnesinde ise mekân ve var olan dekor ve belirli eşyalar ile vardır ve epik bir dekor uygulaması ile seyirciyi düşünmeye itmektir. “Giden Gider” sahnesindeki alışılmadık olaylar ve şansın tamamen ters yöne dönmesi grotesk öğeleri absürt durumlar bazında desteklemektedir. “Dört Yön” sahnesinde karşılıklı konuşmalar genellikle azdır, genellikle kafiyeli ve şiirsel ifadeler kullanılmaktadır burada okuru düşündüreren bir dil ve anlatım tarzı göze çarparak grotesk öğeler desteklenir.

Oyun gerek ışık-renk çeşitlemeleriyle gerekse seyircide psikolojik etki yaratacak unsurlar barındırmasıyla dokusu olan şiirli sözler ve somut imgeler ile sıra dışı özellikler barındırmaktadır ve seyircinin dikkatini canlı tutmaktadır. Oyun boyunca kendini hissettiren demokrasi ve iş hayatı, kapitalist ekonomik düzen ve serbest piyasa ekonomisi seyircileri farklı bakış açılarıyla düşünmeye itmektir ve grotesk özellik bu aracılıkla vurgulanır. Oyunun da temel konusu olan ve hakkında tartışma konusu asla bitmeyen para ve bankerlerin eleştirisi ile konuya gerçekçi bir yaklaşım sağlayan Dürrenmatt, dünyada dönen her çarkın her turunu detaylıca anlatarak izleyiciyi farklı bakış açılarıyla düşündürerek toplumsal dinamiklere daha derinlemesine bir bakış sunmaktadır.

“Tiyatro Yönetmeni Olarak Ayşenil Şamlıoğlu’nun Reji Anlayışı” üzerine Abdülkadir Katra’nın Ayşenil Şamlıoğlu ile yaptığı söyleşide sahnelediği “V. Frank” oyunu, grotesk öğeler ve “V.Frank” ile ilgili keşifini açıklamaktadır: Dürrenmatt’ın “V. Frank” adlı oyununu groteskin babası olarak Ayşenil Şamlıoğlu tarafından nitelendirir. Oyunun seyircileri ve yabancı tiyatro sanatçıları tarafından grotesk kavramının evrensel bir şekilde hayat bulduğu belirtilir. Şamlıoğlu bu oyunun basamak basamak üç aşamada geliştiğini belirtir. İlk aşamada, dekorun parçalanması ve ışık kullanımıyla gerçekliğin kırıldığını ifade eder. Şamlıoğlu, oyundaki sahnelerde gerçekliği kırmak ve seyirciye düşünme fırsatı vermek amacıyla eş zamanlı hareketlerin kullanıldığını belirtir. Bu sayede seyircinin oyunla arasına mesafe koyarak düşünmesi teşvik edilir. Dürrenmatt’ın bu tür kırılmaları oyuna eklemesinin nedeni, oyunun ağırlığına ve dramatik yapısına denge sağlamak olduğu eklenmiştir. Şamlıoğlu, oyunculara nasıl bir dünya görmek istediğini anlattıktan sonra, metnin psikolojik katmanlarına

odaklanarak dramatik bir oyunu prova ettiklerini söyler. Ancak oyuncuların ilerleyemeyeceklerini görmesi üzerine, Şamlıoğlu onlara gerektiğinde büyük risk almanın önemini vurgular. Sonuç olarak, bu riskler alındığında olağanüstü sonuçlar elde edilebileceğini belirterek görüşünü tamamlar.

Sonuç

Friedrich Dürrenmatt'ın eserleri, tiyatro edebiyatında grotesk öğelerin ustaca kullanımının önemli bir örneğini sunmaktadır. Bu çalışmada, Dürrenmatt'ın grotesk tiyatro geleneğindeki yeri ve “V. Frank” oyunundaki grotesk unsurların incelenmesiyle yazarın eserlerinin derinliği ve çeşitliliği daha iyi anlaşılmıştır. “V. Frank” oyunu; modern toplumun çürümüşlüğünü, ahlaki çöküşünü ve insan doğasının karanlık yönlerini ele alırken, sıra dışı karakterler, absürt olaylar ve kara mizah aracılığıyla izleyicinin dikkatini çeker. Dürrenmatt'ın grotesk unsurları ustaca kullanması, izleyiciyi hem güldürürken hem de düşündürmektedir. Dürrenmatt'ın eserlerindeki grotesk öğeler, insan doğasının karmaşıklılığını anlama çabamıza katkıda bulunurken, aynı zamanda toplumsal normların ve değerlerin eleştirel bir incelenmesini sağlar. Bu analiz, Dürrenmatt'ın tiyatro literatüründeki önemini ve grotesk edebiyat geleneğindeki etkisini vurgulamaktadır. Yazarın eserlerindeki grotesk unsurların incelenmesi, tiyatro sanatının derinliklerine inerek izleyicinin duygusal tepkilerini tetiklerken aynı zamanda insanlığın ortak deneyimleri üzerine düşünmeye teşvik eder.

Kaynakça

- Bala, E. (2019). 'Dürrenmatt'ın Uyarca Oyununa Bir Bakış: Uymak ya da uymamak? İşte bütün sorun bu!', <https://tiyatrodergisi.com.tr/durrenmattin-uyarca-oyununa-bir-bakis-uyamak-ya-da-uyumamak-iste-butun-sorun-bu/>, Erişim Tarihi: 05.05.2024.
- Başokur, E. (2008). 'Dürrenmatt'ın Tiyatro Oyunlarında Grotesk Özellikler', *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Batı Dilleri Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.*
- Diller, E. (1966). 'Aesthetics and the Grotesque: Friedrich Dürrenmatt', *Wisconsin Studies in Contemporary Literature, Vol. 7(3), pp. 328–335*, Wisconsin: University of Wisconsin Press.
- Dürrenmatt, F. (1985). *Der Besuch der alten Dame*, Zürich: Diogenes Veröffentlichung.
- Dürrenmatt, F. (1962). *Die Physiker. Eine Komödie in zwei Akten*, Zürich: Arche.
- Fidancı, K. Y. (1987). Dürrenmatt'ın Çevirileri ve Dünya Tiyatrosu Üzerine, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.*
- Katra, A. (2016). *Tiyatro Yönetmeni Olarak Ayşenil Şamlıoğlu'nun Reji Anlayışı*, *Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi, Vol. 2(4), s. 95-107*. İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi.
- Kılıç, M., & Uras, A. (2023). *Edebiyatta Grotesk Kavramı: Friedrich Dürrenmatt'ın Die Physiker Adlı Tiyatro Oyunu ve Çevirisi*, *Studien Zur Deutschen Sprache Und Literatur Vol. 49, s. 201-224*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi.
- Schreider, A. (2004). *Groteske und ironische Elemente in Friedrich Dürrenmatts "Die Panne"* <https://www.grin.com/document/109189?lang=en>, Erişim Tarihi: 03.05.2024